

Юлія Комлик

ПРИСЛІВНИКИ ЗІ СЛОВОТВІРНИМИ КОНСОНАНТНИМИ СУФІКСАЛЬНИМИ ФОРМАНТАМИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ МОВІ

У статті йдеться про особливості творення лексико-граматичного класу прислівників за допомогою однокомпонентних консонантних суфіксів. Належна увага приділена дистрибутивним характеристикам цих суфіксів та їхній продуктивності в складі незмінюваних повнозначних слів, що розкриває своєрідність цієї лексико-граматичної категорії та її винятковий фонеморфологічний потенціал як повнозначної частини мови.

Ключові слова: суфікс, дистрибутивний, консонантний, продуктивний, фонеморфологічний.

Українська мова завдяки своєму тривалому розвитку має струнку звукову й чітку граматичну системи, впорядковані виражальні засоби. Однією з характерних особливостей на всіх етапах її формування був «постійний рух у системі частин мови, зокрема перехід слів і окремих словоформ інших частин мови в прислівник» [4, с. 33].

Необхідно зазначити, що в україністиці проблема чіткого виокремлення й поділу слів на лексико-граматичні розряди вивчалася доволі ґрунтовно. Природно, що прислівник як частина мови, котра «об'єднує у своєму складі клас слів із загальним категоріальним значенням непроцесуальної ознаки дії або стану, іншої непроцесуальної ознаки або предмета» [7, с. 399], не залишалася поза увагою лінгвістів, серед яких І. Р. Вихованець [9], К. Г. Городенська [2], І. М. Уздиган [7], І. К. Чапля [10], Г. М. Ярун [11] та багато інших.

У наукових розвідках (монографіях, навчальних посібниках, статтях) автори обирають цю лексико-граматичну категорію як об'єкт аналізу з погляду семантико-функціональних характеристик, передусім каузальних [5, с. 34–39], локативних [6, с. 77–87] груп прислівників та їхніх морфологосинтаксичних особливостей [1, с. 34–39]. При цьому увага мовознавців зосереджується на вивченні суто граматичних аспектів цих незмінних повнозначних слів, тоді як проблема фонеморфологічних рис морфемної будови прислівника залишається не до кінця висвітленою, що зумовлює актуальність цього дослідження.

© Ю. Комлик, 2015

Прислівники належать до такого лексико-граматичного класу незмінних повнозначних слів, що, не маючи морфологічної парадигми, характеризуються різноманітністю морфемної будови, строкацією складу, структури. Споконвіку вони поповнюються за рахунок новоутворень на основі фактично всіх повнозначних частин мови за допомогою різних словотвірних формантів – префіксів, суфіксів, а також конфіксів. Під конфіксами ми розуміємо «словотвірний формант, що становить єдність префікса з іншими морфемами (суфіксом, постфіксом), одночасно використовуваними в словотвірному акті» [8, с. 253].

Найпродуктивнішими елементами в структурі прислівників, на наш погляд, є однокомпонентні суфікси, що співвідносяться з однією фонемою. Саме тому об'єктом для аналізу в статті були обрані характеристики найбільш уживаних консонантних однофонемних суфіксів (-к-; -н-; -ц-; -ш-; -ч-; -т-; -в-; -л-; -й-; -х-; -м-) у складі прислівників.

Основну увагу ми акцентували на дистрибутивних характеристиках цих суфіксальних формантів. Для нас важливо було визначити також продуктивність цих афіксів у складі прислівників.

Матеріалом дослідження послужив словниководвідник І. Т. Яценка «Морфемний аналіз» [3], що складає понад сто сімнадцять тисяч лексичних одиниць.

Методом суцільної вибірки було дібрано й проаналізовано 520 прислівників, структура яких містить консонантні однофонемні суфікси.

Серед визначених словотвірних розрядів найпоширенішим є той, що містить деривативний суфікс -к-, наприклад: раночком, врозбивку, по-турецькому. Із таким суфіксом було дібрано 270 незмінних повнозначних слів. Характерно, що суфікс -к- найчастіше виступає в таких моделях: « $\neg + \hat{\neg} + \text{-к-} + \hat{\neg}$ »: завидка, змалку, по-католицькому (83 випадки); « $\hat{\neg} + \text{-к-} + \hat{\neg}$ »: разком, біжка, трішки (59 прислівників); « $\neg + \hat{\neg} + \text{-к-} + \hat{\neg}$ »: зраночку, улітечку, навшпинячки (47 лексем); « $\neg + \neg + \hat{\neg} + \text{-к-} + \hat{\neg}$ »: внапустку, навперемінку, спросонку (30 слів).

Слід зазначити, що наступні моделі трапляються значно рідше: « $\hat{\neg} + \hat{\neg} + \text{-к-} + \hat{\neg}$ »:

ладочком, мистецьки, чутко (12 прикладів); « $\neg + \neg + \hat{} + \hat{} + \neg - \hat{} + \hat{}$ »: неподалечку, безперестанку, врозбивку (10); « $\neg + \hat{} + \hat{} + \hat{} + \neg - \hat{} + \hat{}$ »: по-чудернацьки, по-зlidняцькому (8).

Спорадично можна знайти такі моделі: « $\neg + \hat{} + \neg - \hat{} + \hat{} + \hat{}$ »: подекувано, по-швидкісному, по-батьківськи, по-батьківському (4 випадки); « $\hat{} + \neg - \hat{} + \hat{} + \hat{}$ »: важкенько, їдкувато (2); « $\hat{} + \hat{} + \hat{} + \neg - \hat{} + \hat{}$ »: крихточку, страдницьки, крихіточку (3); « $\neg + \hat{} + \hat{} + \hat{} + \hat{} + \neg - \hat{} + \hat{}$ »: по-більшовицьки, по-більшовицькому (2); « $\neg + \hat{} + \neg - \hat{} + \hat{} + \hat{}$ »: по-казковому, по-ранковому, по-святковому (3); « $\hat{} + \hat{} + \hat{} + \hat{} + \neg - \hat{} + \hat{}$ »: страждальницьки (1).

У складних словах суфікс -к- уживається в таких моделях: « $\neg + \hat{} + \hat{} + \hat{} + \neg - \hat{} + \hat{}$ »: вдивовижку, по-білоруськи, по-білоруському (3 лексеми); « $\neg + \hat{} + \hat{} + \hat{} + \hat{} + \neg - \hat{} + \hat{}$ »: всухом'ятку, усухом'ятку (2); « $\hat{} + \hat{} + \hat{} + \hat{} + \hat{} + \neg - \hat{} + \hat{}$ »: злочинницьки (1).

Суфікс -к- найчастіше фігурує після глухого приголосного (175 слів: по-українськи), рідше – після дзвінкого (53 лексеми: зблизька) та сонорного (42 випадки: змалку).

Суфікс -н- бере участь у творенні 106 прислівників.

Цікаво, що суфікс -н- найбільш продуктивний у таких двох моделях: « $\neg + \hat{} + \neg - \hat{} + \hat{}$ »: вручну, дотемна (43 лексеми); « $\neg + \hat{} + \hat{} + \neg - \hat{} + \hat{}$ »: надаремне, по-культурному (22 слова).

Наступні моделі мають місце значно рідше: « $\neg + \neg + \hat{} + \neg - \hat{} + \hat{}$ »: невідворотно, навмисне (6); « $\neg + \hat{} + \hat{} + \hat{} + \neg - \hat{} + \hat{}$ »: врукопашну, по-старомодному (5); « $\hat{} + \neg - \hat{} + \hat{} + \hat{}$ »: виднісінько, дерзновенно (5); « $\neg + \hat{} + \hat{} + \hat{} + \hat{} + \neg - \hat{} + \hat{}$ »: подекувано, по-швидкісному (5); « $\hat{} + \neg - \hat{} + \hat{}$ »: ливнем, регітно (4); « $\neg + \hat{} + \neg - \hat{} + \hat{} + \hat{}$ »: по-зlidняцьки, по-ремісницькому (4); « $\hat{} + \hat{} + \neg - \hat{} + \hat{} + \hat{}$ »: даремнісінько, жалібненько (2); « $\hat{} + \hat{} + \hat{} + \neg - \hat{} + \hat{}$ »: ймовірно, самопасно (2); « $\neg + \hat{} + \hat{} + \hat{} + \neg - \hat{} + \hat{} + \hat{}$ »: по-злочинницьки (2); « $\neg + \neg + \hat{} + \neg - \hat{}$ »: безперестань (1); « $\neg + \hat{} + \neg - \hat{}$ »: уплинь (1); « $\neg + \hat{} + \neg - \hat{} + \hat{} + \hat{}$ »: обережненько (1); « $\hat{} + \neg - \hat{} + \hat{} + \hat{}$ »: страдницьки (1); « $\hat{} + \hat{} + \hat{} + \neg - \hat{} + \hat{}$ »: провокаційно (1); « $\hat{} + \hat{} + \neg - \hat{} + \hat{} + \hat{}$ »: страждальницьки (1).

Суфікс -н- найбільше трапляється після сонорного (42 прислівники: дотемна) і глухого приголосного (38 слів: напівголосно), значно рідше – після дзвінкого (22 лексеми: згрізна), мінімально – після голосного (4 випадки: розмірковано).

Із суфіксом -ц- було дібрано 69 незмінних слів.

Результат дослідження свідчить, що найбільш притаманною для суфікса -ц- є позиція в моделі « $\neg + \hat{} + \neg - \hat{} + \hat{}$ »: перехильцем, уран-

ці (43 слова); рідше зустрічається модель « $\hat{} + \neg - \hat{} + \hat{}$ »: сліпцем, одинцем (17). Іноді фігурують такі моделі: « $\neg + \hat{} + \hat{} + \neg - \hat{} + \hat{}$ »: видавцем, укупочці (5 лексем); « $\neg + \neg + \neg + \hat{} + \neg - \hat{} + \hat{}$ »: наздогінці (2); « $\hat{} + \hat{} + \neg - \hat{} + \hat{}$ »: ливцем (1); « $\neg + \hat{} + \neg - \hat{} + \hat{} + \hat{}$ »: по-старцівському (1).

Суфікс -ц- після сонорного приголосного вживається в 45 випадках: потайці, прямцем; після глухого (16 слів): тихцем, тьпцем; після дзвінкого 8 лексем: набігці, видрібцем.

Порівняно з широко використовуваними -к-, -н-, -ц-, суфікс -ш- застосовується в 23 прислівниках. Із них найпоширеніші моделі такі: « $\neg + \hat{} + \neg - \hat{} + \hat{}$ » (8) і « $\neg + \neg + \hat{} + \neg - \hat{} + \hat{}$ » (5), наприклад, завгрубшки, здебільшого. Інші – рідше: « $\neg + \hat{} + \neg - \hat{}$ » (вширш – 2), « $\neg + \hat{} + \neg - \hat{} + \hat{}$ » (по-вчорашньому – 2), « $\neg + \hat{} + \neg - \hat{} + \hat{} + \hat{}$ » (по-більшовицьки – 2), « $\neg + \hat{} + \hat{} + \neg - \hat{} + \hat{}$ » (по-домашньому – 1), « $\hat{} + \neg - \hat{} + \hat{} + \hat{}$ » (більшменш – 1), « $\neg + \hat{} + \hat{} + \neg - \hat{} + \hat{}$ » (по-інакшому – 1).

Найбільш характерною для цього суфікса є позиція після сонорного приголосного (13) – завширшки, рідше – після дзвінкого (5) – навглибшки, голосного (3) – по-нинішньому, глухого (2) – тихше.

Суфікси -ч-, -т-, -в- поширені ще рідше (відповідно – 15, 12, 11 випадків). Так, суфікс -ч- уживається в таких моделях « $\neg + \hat{} + \hat{} + \neg - \hat{} + \hat{}$ » (3) – по-хлопчачи, « $\neg + \hat{} + \neg - \hat{}$ » (2) – настрічу, « $\neg + \neg + \hat{} + \neg - \hat{}$ » (2) – навстріч, « $\neg + \neg + \hat{} + \neg - \hat{} + \hat{}$ » (1) – вдостачу, « $\neg + \neg + \hat{} + \hat{} + \neg - \hat{} + \hat{}$ » (1) – навтікача.

Найбільш притаманна для цього суфікса позиція після голосного (10) – навлежачки, рідше – після глухого приголосного (2) – по-хлопчачому, дзвінкого (2) – понижче, сонорного (1) – по-старчачому.

Суфікс -т- фігурує в таких моделях: « $\hat{} + \neg - \hat{} + \hat{}$ » (4) – чутко, « $\neg + \hat{} + \hat{} + \neg - \hat{} + \hat{}$ » (3) – по-четверте, « $\neg + \hat{} + \neg - \hat{} + \hat{}$ » (2) – намертво, « $\hat{} + \neg - \hat{} + \hat{}$ » (1) – крихту, « $\neg + \neg + \hat{} + \hat{} + \neg - \hat{} + \hat{}$ » (1) – напідпитку, « $\neg + \hat{} + \hat{} + \neg - \hat{} + \hat{}$ » (1) – всухом'ятку.

Після голосного цей суфікс трапляється найчастіше: навбитки (5); рідше після сонорного – вчетверте (4), глухого – піхтурою (3). Після дзвінкого немає випадків уживання.

Суфікс -в- має місце в таких моделях: « $\hat{} + \neg - \hat{} + \hat{}$ » (4) – живцем, « $\neg + \neg + \hat{} + \neg - \hat{} + \hat{}$ » (2) – врозбивку, « $\neg + \hat{} + \neg - \hat{} + \hat{}$ » (1) – посувом, « $\neg + \hat{} + \hat{} + \neg - \hat{} + \hat{}$ » (1) – намертво, « $\neg + \neg + \hat{} + \neg - \hat{} + \hat{}$ » (1) – навперебивки, « $\hat{} + \neg - \hat{} + \hat{} + \hat{}$ » (1) – живосилом, « $\hat{} + \hat{} + \hat{} + \neg - \hat{} + \hat{}$ » (1) – самопливом.

